

تدین، و عمل مبتنی بر شریعت.

۱۰. عشق و محبت: عرفان و عشق سرنوشتی توأمان داشته‌اند، به گونه‌ای که جدایی ناپذیرند و نام یکی، نام دیگری را تداعی می‌نماید. انسان، عاشق چیزی نمی‌شود که آن را نمی‌شناسد و کسی ادعا نمی‌کند که خدا را آنچنان که شایسته است، شناخته و به او معرفت پیدا کرده؛ ولی عاشقش نشده است. با توجه به آنکه خدای متعال جمیل مطلق است، عارف، به اندازه معرفتش عاشق او می‌گردد و از این عشق، لذت معنوی می‌برد.

شاخصه‌های معنویت اسلامی

ویژه دانشجویان و دانش آموزان دبیرستانی

پایگاه جامع فرق، ادیان و مذاهب

www.adyannet.com

مقدمه

عرفان اسلامی، عرفان توحید و ولایت است. عرفانی که در آن انسان عارف بار امانت الهی؛ یعنی ولایت مطلقه الهیه^(۱) را به دوش می‌کشد و در فرجام کار نیز از این نعیم الهی پرسش می‌شود که: «ثُمَّ لَتَسْتَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ»^(۲).

عرفانی که سالک عارف را به مرز خلوص و فنا می‌کشاند و او جز خدا را نمی‌بیند، دارای مؤلفه‌ها و شاخصه‌هایی است که برخی از آنها عبارتند از:

۱. خدا محوری: عرفان اصیل اسلامی، عرفانی خدا محور است؛ یعنی خدا را محور حرکت درونی و سیر انفسی انسان می‌داند، برخلاف عرفانهای بدون خدا که گرفتار نفسانیات انسانها بوده و بر محور ابلیس حرکت می‌کنند.

۲. ولایت‌گرایی: سالک الی الله در عرفان اصیل اسلامی «اهل ولایت» است؛ یعنی معرفت و محبت

۱. تفسیرالمیزان، علامه طباطبایی، ج ۱۶، ص ۳۴۲.
۲. تکاثر / ۸.

به انسان کامل معصوم و تعبّد و التزام عملی به سنت را نصب العین خویش قرار می‌دهد.

۳. نیاز به استاد: شهید مطهری رحمته الله علیه می‌گوید: سالک برای رسیدن به توحید باید مراحل و مقامات محتاج پیر، راهنما کند و در طی مراحل و مقامات محتاج پیر، راهنما و خضر طریق یا انسان کامل است که او را مراقبت نماید.^(۳) ایشان از جمله شرایط استاد را موارد زیر می‌دانند:

(الف) جامع باشد.

(ب) به مقام فنا رسیده باشد.

(ج) صاحب نظر و دارای ولایت باطنی باشد.

(د) اسلام شناس کامل باشد.

با توجه به شرایط فوق است که بزرگان فرموده‌اند: «اگر انسان عمری را در پیدا کردن استاد کامل صرف کند، جا دارد»^(۴).

کسانی مانند: آیت الله بهجت، میرزا علی آقا قاضی طباطبایی، آیت الله شاه آبادی، میرزا جواد آقا ملکی تبریزی و... که همگی اهل فقاقت، اجتهاد و سلوک عمیق عرفانی بوده‌اند، می‌توانند استاد راهنمای ما باشند.

۳. مجموعه آثار، شهید مطهری رحمه الله، ج ۲۳، ص ۲۷.
۴. آسمان معرفت، حسن حسن زاده آملی، ص ۲۶.

۴. شریعت گرایی: شرع به معنی «راه روشن» است. راه ورود به نهرها را نیز «شریعه» می گویند، سپس این کلمه در مورد ادیان الهی و شرایع آسمانی به کار رفته است؛ زیرا راه روشن سلوک و سعادت در آن است، پس هرگاه شریعت در مورد آیین حق به کار برود، به خاطر آن است که انسان را به سرچشمه وحی، رضایت الهی و سعادت جاودان که همچون آب حیات است، می رساند.^(۵)

عرفان منهای شریعت، عرفان منهای عرفان است و ضلالت و فساد به بار می آورد و در نهایت موجب ندامت و پشیمانی می گردد. امام علی علیه السلام فرمودند: «الَا وَ اِنَّ شَرَائِعَ الدِّينِ وَاحِدَةٌ وَ سُبُلُهُ قَاصِدَةٌ فَمَنْ اَحْدَبَهَا لِحَقِّ وَ غَنِمَ وَ مَنْ وَقَفَ عَنْهَا ضَلَّ وَ نَدِمَ؛ آگاه باشید که شرایع دین یکی است و راههای آن، همه معتدل، مستقیم و نزدیک. هر که بدان چنگ زند، به کاروان حق پیوسته و بهره مند می شود و هر که از آن باز ایستد، گمراه و پشیمان می گردد.»^(۶)

استاد جوادی آملی رحمته الله علیه می فرمودند: «اگر عارفان در سیر و سلوک تابع شریعت و ولایت اهل بیت علیهم السلام باشند و راه صحیح را طی کنند، گوشه ای از علم

۵. تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی، ج ۲۱، ص ۲۶۸؛ تفسیر المیزان، ج ۵، ص ۵۷۴ و ج ۱۸، ص ۲۵۲.

۶. نهج البلاغه، خطبه ۱۲.

شهودی انبیا و اولیا به آنها می رسد.»^(۷)

۵. عقل گرایی و خردورزی: عرفان اسلامی برای عقل و خرد اصالت و اهمیت قائل است و به بهانه «شهود» از «فهم» و به بهانه «عرفان» از برهان و استدلال گریزان نیست.

به تعبیر استاد مطهری رحمته الله علیه: «در اسلام اصالت با عقل و معرفت عقلی است که به واسطه آن و با چنین کلیدی، انسان به دامان معرفت شهودی و معارف قلبی وارد می شود.»^(۸)

۶. ریاضت معقول، مشروع و معتدل: در عرفان عملی اسلام «ریاضت» نقش مهمی داشته، حداقل باید دارای سه ویژگی باشد تا درون انسان را نورانی و پاک گرداند: الف) عقلانی باشد؛ ب) شرعی باشد؛ ج) معتدل باشد.

در ریاضت و زهد ناب اسلامی، نکات ذیل قابل تأمل و راه گشا می باشد:

الف) زهدورزی و عدم وابستگی به دنیا با بهره مندی از مواهب دنیوی به قدر کفاف و نیاز منافات ندارد.

ب) سرچشمه ریاضت اسلامی «شریعت» است

۷. دین شناسی، عبدالله جوادی آملی، ص ۲۶۸.

۸. مجموعه آثار، شهید مطهری، ج ۴، صص ۹۶۱ - ۹۶۰.

که ریاضت معتدل، معقول و مقبول را در یک هندسه سلوکی تعریف شده ارائه می دهد.

ج) سنت و سیره انسان کامل معصوم، الگوی جامع و کامل برای ریاضت و زهدگرایی است.

د) ریاضت و زهد، به معنی ترک وظایف فردی، خانوادگی و اجتماعی نیست.

ه) زهدورزی باید آثاری چون: وظیفه گرایی، معنویت و نورانیت درونی، جهاد و مبارزه با انحرافها و تحریفها، کرامت نفس و فروتنی و... را داشته باشد.^(۹)

۷. عبودیت: عرفان اسلامی در ابعاد علمی و عینی، از رهگذر بندگی و عبودیت شکل می گیرد و سیر و سلوک در آن، نه برای رسیدن به کشف و کرامات و شطح و غیب گویی و پیدا کردن موقعیت اجتماعی و مریدپروری؛ بلکه تنها و تنها برای بندگی خدا انجام می شود.

قرآن کریم با آیه شریفه: «رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَ لَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ»^(۱۰) جهان بینی محدود صوفیانه و

۹. مجموعه آثار، شهید مطهری، ج ۲۳؛ علی علیه السلام در آینه عرفان، ناظم زاده قمی، صص ۳۲۸ - ۲۸۱؛ تفسیر موضوعی قرآن مجید، جوادی آملی، ج ۱، صص ۱۷۱ - ۱۹۰.

۱۰. نور، ۳۷؛ «مردانی که تجارت و خرید و فروش آنها را از ذکر الهی غافل نمی کند.»

تفکرات خلوت گرایانه و بینش درون گرایانه محض را نقد، و عرفان را با انگیزه الهی بودن و قصد خدایی داشتن و برای خدا عمل کردن تأیید می کند.

۸. سیاسی بودن: با توجه به مطالب پیشین، در عرفان عملی، نه تنها اسلام با سیاست ورزی در تضاد و چالش نیست؛ بلکه سیاست را در دل عرفان قرآنی و ولایی می بیند و به آن جهت الهی می دهد. امام خمینی رحمته الله علیه خطاب به فرزندش مرحوم احمد آقا رحمته الله علیه فرمودند: «پسرم! نه گوشه گیری صوفیانه دلیل پیوستن به حق است و نه ورود به جامعه و تشکیل حکومت، گسستن از حق. چه بسا عابد و زاهدی که گرفتار دام ابلیس است و چه بسا متصدی امور حکومت که با انگیزه الهی به معدن قرب حق نائل می شود.»^(۱۱)

۹. ذکر و یاد خدا: با ذکر و یاد خدا، انسان از عالم ماده به عالم معنا و از ملک به ملکوت و از فرش به عرش هجرت می کند. ذکر که به معنای یاد خدا بودن در همه احوال است، دارای اقسامی است: ۱. ذکر قلبی؛ ۲. ذکر زبانی؛ ذکر عملی.

ذکر عملی از همه مهم تر است؛ زیرا عبارت است از دوری از گناه و لغزش، و روی آوردن به تعبد و

۱۱. نامه های عرفانی امام خمینی رحمته الله علیه، صص ۱۲۰ - ۱۱۹.

